

Дослідження актуальних питань самолікування у молодіжному середовищі

Н. О. Ткаченко^{1A,C,D,F}, В. О. Демченко^{1B*V,C,D,E}, В. О. Демченко^{1B,C,E}, О. В. Литвиненко^{1B,E}

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна

A – концепція та дизайн дослідження; B – збір даних; C – аналіз та інтерпретація даних; D – написання статті; E – редагування статті; F – остаточне затвердження статті

Мета роботи – визначити поширеність самолікування серед молоді та її ставлення до цього, а також розробити рекомендації для фармацевтів щодо запобігання негативним наслідкам самолікування та вдосконалення фармацевтичної допомоги (просвітницької діяльності) з питань відповідального самолікування.

Матеріали і методи. Під час роботи застосували методи інформаційного пошуку, опитування, критичного аналізу, узагальнення й інтерпретації результатів. Опитування здійснили в онлайн-форматі за розробленою анкетною (електронна версія створена за допомогою Google-форм) протягом січня – травня 2024 року. Загалом отримано 207 анкет від осіб віком 20–25 років.

Результати. Встановили, що здебільшого молоді складно визначити своє ставлення до самолікування. Чимало учасників дослідження під час лікування користуються порадами лікарів і фармацевтів; 75,8 % опитаних завжди вивчають інструкцію до медичного застосування лікарського засобу (ЛЗ) перед вживанням. Переважно молодь самовільно не збільшує дозу ЛЗ для пришвидшення одужання. Майже половина з опитаних не змінює призначені лікарем медикаменти на дешевші аналоги, а також вважає два найменування адекватною кількістю ліків. Це підтверджено тим, що 83,6 % респондентів мали досвід одночасного приймання більше ніж одного ЛЗ. Після самолікування 75,8 % опитаних визначили його не завжди ефективним, з-поміж них 13,5 % респондентів зауважили, що потрібно було звертатися до лікаря.

Висновки. Вивчено поширеність самолікування серед молоді та її ставлення до цього. Як головні причини самолікування визначено труднощі з потраплянням на прийом до лікаря та брак часу, а також зменшення симптомів захворювання після самодіагностики, використання ліків і життя профілактичних заходів. Однак 23,2 % опитаних все ж зверталися до лікаря після виникнення негативних наслідків самолікування, а половина респондентів ділиться досвідом самолікування. Результати дослідження можуть бути корисними для працівників аптечних закладів. Одержані дані доцільно використати під час розроблення комплексної моделі програми запобігання негативним наслідкам самолікування (особливо серед молоді) та для збільшення прихильності пацієнтів до фармацевтичних підприємств.

Ключові слова: самолікування, молодь, фармацевтична допомога, соціологічне опитування.

Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. 2024. Т. 17, № 3(46). С. 267-272

Research on current issues of self-medication among young people

N. O. Tkachenko, V. O. Demchenko, V. O. Demchenko, O. V. Lytvyenko

The aim of the work is to determine the prevalence of self-medication among young people and their attitude to it, with the further development of recommendations for pharmacists regarding the prevention of negative consequences of self-medication and the improvement of pharmaceutical assistance (educational activities) in matters of responsible self-medication.

Materials and methods. The work used methods of information search, survey, critical analysis, generalization, and interpretation of results. The survey took place online from January to May 2024, using the developed questionnaire (the electronic version was created using Google Forms). A total of 207 questionnaires were received from people aged 20–25.

Results. Mostly, it is difficult for young people to determine their attitude toward self-medication. During treatment, a large number of research participants use the advice of doctors and pharmacists. 75.8 % of respondents always study the instructions for the medical use of drugs before using them. Basically, young people do not increase the dose of drugs arbitrarily to speed up their recovery. Almost half of them do not change the prescribed medications by the doctor to cheaper analogs. According to the research participants, half of them consider an adequate amount of drugs in the form of two names, and this is confirmed by the fact that 83.6 % of them had cases of simultaneous administration of more than one drug. After undergoing self-treatment, 75.8 % of respondents consider it not always practical, among which 13.5 % indicate that it was necessary to consult a doctor.

ARTICLE INFO

UDC 615.89:616-053.81]:303.62
DOI: 10.14739/2409-2932.2024.3.307771

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice. 2024;17(3):267-272

Keywords: self-medication, youth, pharmaceutical care, sociological survey.

*E-mail: vict0riya@ukr.net

Received: 01.07.2024 // Revised: 23.08.2024 // Accepted: 27.08.2024

Conclusions. The prevalence and attitude toward self-medication among young people were studied. The main reasons for self-medication are the difficulty of getting to a doctor's appointment and lack of time, as well as the reduction of disease symptoms after self-diagnosis and the use of drugs and preventive measures. It should be noted, that 23.2 % of young people nevertheless turned to a doctor after receiving negative manifestations of self-medication, and half of the respondents shared their experience of self-medication. The obtained information can be useful for pharmacy institutions, which can use it to create a comprehensive model of a program for the prevention of negative consequences of self-medication, especially among young people, and increase patients' commitment to the pharmaceutical enterprise.

Keywords: self-medication, youth, pharmaceutical care, sociological survey.

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice. 2024;17(3):267-272

Чимало людей нині беруть на себе посилену особисту відповідальність за стан свого здоров'я та намагаються отримати якомога більше якісної (експертної) інформації, що допоможе їм ухвалити правильні рішення щодо власного здоров'я.

Фармацевтів часто вважають найдоступнішими та найнадійнішими медичними працівниками, які на підставі якісної інформації, що ґрунтується на фактичних даних, можуть надати обґрунтовані й неупереджені поради для населення щодо фармацевтичних продуктів і стратегій догляду за собою [1].

Здоровий спосіб життя, збереження здоров'я та запобігання хворобам, а також адекватне лікування поширених захворювань і симптомів за допомогою або без підтримки медичного працівника приносять користь не лише людині, але й суспільству загалом. Крім того, це зменшує тиск і попит на систему охорони здоров'я та дає змогу збільшити інвестиції, отримати доступ до інновацій [1].

Водночас самолікування (self-medication) є важливою проблемою у громадському здоров'ї та невіддільною частиною самопомоги (self-care). За визначенням ВООЗ, самолікування передбачає використання споживачем лікарських засобів (ЛЗ) для лікування самодіагностованих розладів чи симптомів або періодичне чи постійне застосування препаратів, призначених лікарем для лікування хронічних або рецидивних захворювань [2]. На практиці це також включає використання ліків членами сім'ї, особливо коли йдеться про лікування дітей або людей похилого віку.

Громадськість дізнається про продукти здоров'я (безрецептурні ліки, дієтичні добавки, продукти, розроблені та позначені як такі, що можуть бути застосовані для використання без медичного нагляду) через пряму рекламу, вони доступні в аптеках, а в багатьох країнах світу – в інших торговельних точках [3,4].

Закономірно, що виникає багато ризиків, пов'язаних із самодіагностикою, відсутністю усвідомлення споживачами можливих негативних наслідків самостійного приймання ліків, резистентності мікрофлори, переходом хвороби у хронічну форму тощо. Самолікування нерідко завдає шкоди, яка виникає через порушення умов приймання призначених ЛЗ, а також вживання ліків, які не призначають при тому чи іншому стані або ж які є абсолютно протипоказаними [5,6,7].

Дослідження за цим напрямом досить активно здійснюють за кордоном, їх активно підтримують різні міжнародні організації [8,9,10]. В Україні питання щодо самолікування почали порушувати більше ніж десять

років тому [11,12], зокрема вивчали ставлення до процесу самолікування здобувачів вищої медичної освіти на до- та післядипломному етапах [5].

Враховуючи українські реалії сьогодення (повномасштабна війна, різке погіршення соціально-економічних показників життя громадян, демографічна криза) набувають актуальності питання щодо доступності для споживачів якісної інформації про фармацевтичну продукцію, про лікування та самопомоги, питання безпеки в охороні здоров'я тощо. Особливої уваги у цьому аспекті потребує молодь.

Мета роботи

Визначити поширеність самолікування серед молоді та її ставлення до цього, а також розробити рекомендації для фармацевтів щодо запобігання негативним наслідкам самолікування та вдосконалення фармацевтичної допомоги (просвітницької діяльності) з питань відповідального самолікування.

Матеріали і методи дослідження

Під час роботи застосовано методи інформаційного пошуку, опитування, критичного аналізу й інтерпретації результатів.

Опитування здійснили в онлайн-форматі за розробленою анкетною (електронна версія створена за допомогою Google-форм) протягом січня – травня 2024 року. Опитувальник умовно поділено на дві частини: вступна частина дала змогу визначити соціальний статус респондентів, оскільки містила запитання щодо статі та місця перебування; основна частина включала запитання щодо самолікування.

Основні розрахунки здійснили з використанням програмного забезпечення SPSS 23 (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) та Microsoft Excel.

Загалом отримано 207 анкет від осіб віком 20–25 років. Соціально-демографічну характеристику респондентів наведено в таблиці 1.

Результати

У результаті опитування встановили, що негативне ставлення до «самовільного призначення та приймання ЛЗ» мають лише 25,6 % опитаних. Частка осіб молодого віку, які позитивно ставляться до самолікування, становила 34,4 % від усієї кількості респондентів; 40,0 % анкетованих було складно визначитися з цього питання.

Таблиця 1. Соціально-демографічна характеристика респондентів

Критерій	Характеристика	%
Стать	жінка	85,0
	чоловік	15,0
Соціальний статус	студент, який одночасно навчається й працює	90,0
	працівник	9,5
	проходить службу в лавах ЗСУ	0,5
Регіон перебування	прифронтна територія (поряд бойові дії)	49,0
	тилова територія України (періодичні обстріли)	42,0
	нещодавно повернулися до України (із закордону або переїхали з тимчасово окупованої території)	9,0

Рис. 1. Діаграма відповідей респондентів щодо причини відмови у зверненні до лікаря за медичною допомогою.

Проте на запитання: «Як часто Ви займаєтесь самолікуванням при виникненні захворювання?» – 60 % опитаних відповіли, що рідко; 4,3 % – ніколи; 35,7 % обрали відповідь «завжди».

Наступні два запитання анкети мали на меті з'ясувати причини відмови молоді від звернення до лікаря по медичну допомогу, а також визначити, які ліки купували та при яких захворюваннях. Так, 64,3 % опитаних відповіли, що їм складно потрапити на прийом до лікаря, а 42,5 % поскаржилися на брак часу. Узагальнену характеристику відповідей наведено на рис. 1.

Щодо причин, які спонукали молодь купувати ліки без рекомендацій лікаря, то 68,0 % опитаних зазначили, що достатньо обізнані з питань фармакологічної дії ЛЗ (у тому числі рецептурних), тому самостійно визначають необхідні ліки; до того ж, для придбання рецептурних засобів рецепт в аптеці не вимагали. Менша кількість опитаних (44,4 %) пояснила, що це були засоби для профілактики, а 18,0 % придбали ЛЗ для продовження лікування хронічного захворювання. Лише 1,0 % усіх анкетованих відповіли, що не займаються самолікуванням та не купують ліки без призначення лікаря.

Згідно з результатами, найчастіше самолікуванням молодь займається під час застуди та при головному болі (рис. 2).

За результатами опитування, більшість анкетованих (61,4 %) тільки при значному погіршенні самопочуття наважуються на самолікування (рис. 3а). Негативний аспект цього питання полягає у тому, що ЛЗ (у тому числі й рецептурні) переважають у виборі цих опитаних (рис. 3б). Разом із тим, 75,8 % опитаних завжди вивчають інструкцію до медичного застосування лікарського засобу перед прийманням ліків; 22,7 % – інколи, 1,4 % респондентів ніколи цього не роблять.

На запитання: «Якими джерелами інформації про лікарські засоби Ви користуєтесь під час самолікування?» та «Що було підставою для придбання ліків при гострих станах захворювання?» – 71,5 % анкетованих відповіли, що спираються на поради лікаря, які отримано під час особистого візиту, або отримують інформацію з просвітницьких відеороликів від лікарів-блогерів; 80,2 % анкетованих обрали відповідь про призначення лікаря під час особистого звернення. Інші варіанти відповідей наведено на рис. 4.

Рис. 2. Діаграма відповідей на запитання: «При яких захворюваннях Ви найчастіше купуєте лікарські препарати без призначення лікаря?».

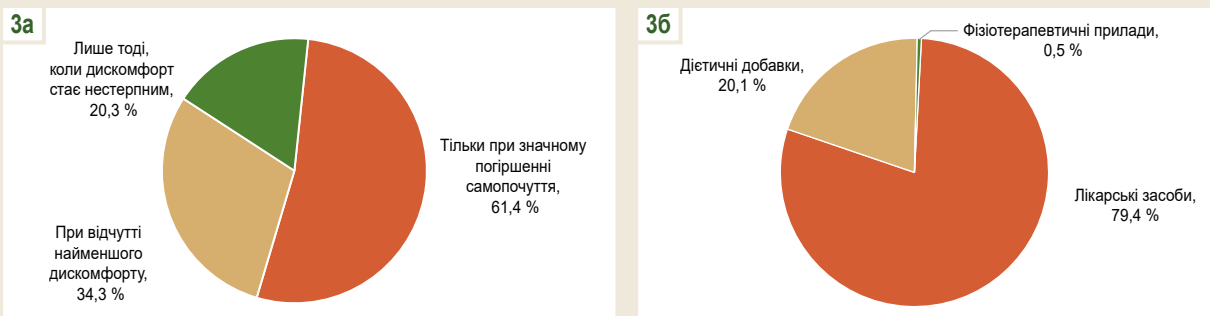

Рис. 3. Діаграма відповідей щодо ступеня погіршення самопочуття, коли респонденти самовільно вирішили прийняти ліки (а), та засобів, які вони найчастіше використовували (б).

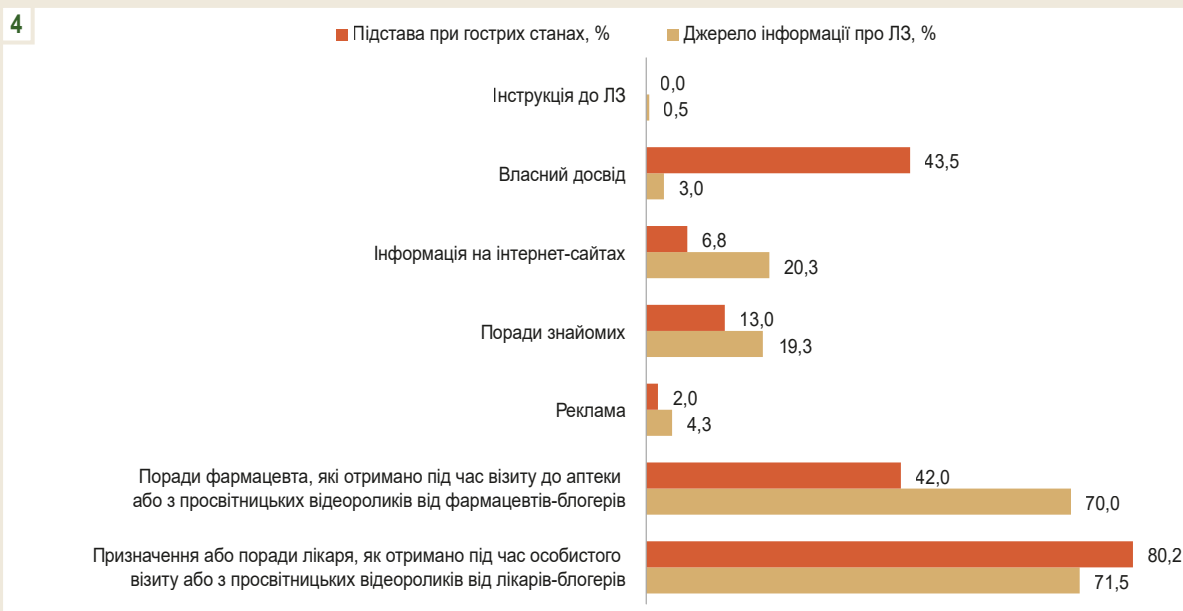

Рис. 4. Діаграма відповідей респондентів щодо джерел інформації про засоби самолікування.

Таблиця 2. Узагальнені результати відповідей респондентів на запитання про самоменеджмент призначень лікаря

Запитання	Варіанти відповідей	%
Чи були випадки, коли Ви самовільно збільшували дозу лікарського засобу для пришвидшення одужання?	Так	10,6
	Ні	81,2
	Іноді	8,2
Чи Ви самостійно змінювали призначені лікарем ліки на дешевші аналоги?	Так	37,7
	Ні	43,5
	Іноді	18,8
Чи доводилось Вам звертатися до лікаря після отримання негативних проявів самолікування?	Так	23,2
	Ні	78,8
Чи часто трапляється так, що Ви приймаєте одночасно більше ніж один лікарський засіб?	Так	9,2
	Ні	16,4
	Іноді	74,4

Вивчили самоменеджмент призначень лікаря: самовільне збільшення дози ЛЗ, самовільну заміну на дешевший засіб, повторне звернення до лікаря при негативних наслідках. Узагальнені результати відповідей наведено в таблиці 2.

Щодо кількості ліків при одночасному прийомі, яка є адекватною під час самолікування, то 46,4 % анкетованих назвали два ЛЗ, 28,0 % – один, 22,2 % – три. Одночасно приймати 4–5 лікарських препаратів як норму визначили 1,9 % опитаних. Крім того, 1,0 % респондентів вважають, що все залежить від того, які це препарати та яке захворювання.

Завершальним було запитання: «Чи ділитесь Ви досвідом самолікування з друзями та близькими?». Позитивну відповідь на нього надали 65,1 % опитаних.

Щодо остаточного висновку щодо самолікування, то 13,5 % респондентів одержали негативний досвід і наголосили, що потрібно було звернутися до лікаря від самого початку хвороби. Крім того, 62,3 % опитаних зізналися, що самолікування було не завжди ефективним і спонукало звертатися до фахівців – фармацевтів або лікарів. Проте 24,2 % анкетованих одержали позитивний досвід ефективного самолікування.

Обговорення

Проаналізувавши результати опитування молоді щодо самолікування та порівнявши їх з результатами попередніх досліджень [5,11], визначили зменшення частки використання ЛЗ без консультації з лікарем під час самолікування (з 91,0 % до 61,4 %).

Проте змінилися показники щодо джерел інформації, якою користується молодь під час вибору ЛЗ: поради фармацевта, які отримано під час візиту до аптеки або з просвітницьких відеороликів від фармацевтів-блогерів, та поради лікаря, що одержано під час особистого візиту або з просвітницьких відеороликів від лікарів-блогерів (70,0 % та 71,5 % відповідно). Це можна пояснити переважанням у молодіжному середовищі саме digital-тех-

нологій для отримання інформації з будь-якого питання, а також активним обговоренням проблем у соціальних мережах.

Відповідно до концепції «Фармацевт 10 зірок» [13], сучасний фармацевтичний фахівець має забезпечувати пацієнтів фармацевтичними послугами (які є складовою фармацевтичної допомоги) найвищої якості, розглядати свою практику в контексті діяльності інших медиків та системи охорони здоров'я загалом, а також активно провадити просвітницьку роботу зі зміцнення здоров'я населення та профілактики захворювань, безпечності ефективного та раціонального лікування, виявлення та розв'язання проблем під час застосування різних лікарських препаратів. Тому аптечним закладам необхідно звернути увагу на перспективні напрями роботи та активно їх розвивати, тим самим розширюючи корпоративні програми лояльності для своїх постійних відвідувачів або так звані «Програми турботи про пацієнтів» для потенційних споживачів фармацевтичних послуг. Вони можуть включати послуги щодо самоменеджменту призначень лікаря в домашніх умовах і під час самолікування, роз'яснення необхідності звернення до лікаря чи фармацевта в разі одержання негативного досвіду самолікування, а також інформування та поради щодо самопомоги при різних захворюваннях тощо.

Висновки

1. Вивчено поширеність самолікування серед молоді та її ставлення до цього. Як головні причини самолікування визначено труднощі з потраплянням на прийом до лікаря та брак часу, а також зменшення симптомів захворювання після самодіагностики, використання ліків і вжиття профілактичних заходів. Однак 23,2 % опитаних все ж зверталися до лікаря після виникнення негативних наслідків самолікування, а половина респондентів ділиться досвідом самолікування.

2. Результати дослідження можуть бути корисними для працівників аптечних закладів. Одержані дані доцільно використати під час розроблення комплексної моделі про-

грами запобігання негативним наслідкам самолікування (особливо серед молоді) та для збільшення прихильності пацієнтів до фармацевтичних підприємств.

Подяка

Автори статті висловлюють вдячність Збройним силам України за можливість здійснювати дослідження та публікувати їх результати.

Конфлікт інтересів: відсутній.

Conflicts of interest: authors have no conflict of interest to declare.

Відомості про авторів:

Ткаченко Н. О., д-р фарм. наук, професор, зав. каф. управління та економіки фармації, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8566-5938

Демченко В. О., канд. фарм. наук, доцент каф. управління та економіки фармації, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-9117-0467

Демченко В. О., канд. фарм. наук, доцент каф. управління та економіки фармації, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-5142-6296

Литвиненко О. В., канд. фарм. наук, доцент каф. управління та економіки фармації, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-4810-1359

Information about the authors:

Tkachenko N. O., PhD, DSc, Professor, Head of the Department of Management and Pharmacy Economics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

Demchenko V. O., PhD, Associate Professor of the Department of Management and Pharmacy Economics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

Demchenko V. O., PhD, Associate Professor of the Department of Management and Pharmacy Economics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

Lytvynenko O. V., PhD, Associate Professor of the Department of Management and Pharmacy Economics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

References

- Self-care and management of common ailments [Internet]. Fip.org. [cited 2024 Jul 3]. Available from: <https://selfcare.fip.org/>
- Guidelines for the regulatory assessment of medicinal products for use in self-medication [Internet]. Geneva, World Health Organization; 2000 [cited 2024 Jul 3]. Available from: <https://iris.who.int/handle/10665/66154>
- The Global Self-Care Federation is dedicated to a world where self-care increasingly contributes to better health and more sustainable healthcare systems [Internet]. Global Self-Care Federation. [cited 2024 Jul 3]. Available from: <https://www.selfcarefederation.org/>
- Classifying health care products. In: A System of Health Accounts 2011. OECD; 2017 [cited 2024 Jul 3]. p. 462-96. Available from: [10.1787/9789264270985-23-en](https://doi.org/10.1787/9789264270985-23-en)
- Zaremba NI, Zimenkovsky AB. [Attitude to the process of self-medication of applicants of higher medical education at pre- and postgraduate stage (according to results of the sociological survey)]. Farmatsychnyi chasopys. 2018;0(3):94-9. Ukrainian. doi: [10.11603/2312-0967.2018.3.9323](https://doi.org/10.11603/2312-0967.2018.3.9323)
- Samolikuvannia hrypu chy zvernennia do likaria – shcho obyraiut ukrainsi? [Self-treatment of the flu or going to the doctor – what do Ukrainians choose?]. Apteka.ua. 2019;0(6). Ukrainian. Available from: <https://www.apteka.ua/article/487896>
- Samolikuvannia: chomu krashche zupynyty vzhe zaraz [Self-medication: why it is better to stop now] [Internet]. Gov.ua. 2023 Sep 13 [cited 2024 Jul 3]. Available from: <https://moz.gov.ua/uk/samolikuvannya-chomu-krashe-zupynity-vzhe-zaraz>
- Bennadi D. Self-medication: A current challenge. J Basic Clin Pharm. 2013;5(1):19-23. doi: [10.4103/0976-0105.128253](https://doi.org/10.4103/0976-0105.128253)
- Mohammed G. Self medication-A serious threat to society. Lupine Online Journal of Nursing and Health care. 2018;1(1):1-3. doi: [10.32474/lojnhc.2018.01.000104](https://doi.org/10.32474/lojnhc.2018.01.000104)
- Rathod P, Sharma S, Ukey U, Sonpimpale B, Ughade S, Narlawar U, et al. Prevalence, Pattern, and Reasons for Self-Medication: A Community-Based Cross-Sectional Study From Central India. Cureus. 2023;15(1):e33917. doi: [10.7759/cureus.33917](https://doi.org/10.7759/cureus.33917)
- Masheyko A, Podpletnaya O, Zayarsky M, Zalygina E, Kukhar O. [Role of the pharmacist in the successful implementation of conception of responsible self-medication]. Farm Zh. 2011;0(3):27-2. Available from: <https://pharmj.org.ua/index.php/journal/article/view/648>
- Kotvitska AA, Chmykhalo NV. Doslidzhennia samosokhranoi povedinky liudyny yak osnovy vidpovidalnoho samolikuvannia v konteksti yii hendernoi nalezhnosti [The study of self-preservation behavior of a person as the basis of responsible self-treatment in the context of his gender identity]. In: [Social pharmacy: state, problems and prospects]. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference [Internet]; 2015 Apr 27-30; Kharkiv, Ukraine: National University of Pharmacy; 2015. p. 52-63. Ukrainian. Available from: <https://socpharm.nuph.edu.ua/files/2015/06/%D0-%D0%BE%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%A7%D0%BC%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%BB%D0%BE.pdf>
- Kremin Y, Lesyk L, Lesyk R, Levytska O, Hromovik B. Detailing the ten main professional roles of a pharmacist to provide the scope of professional functions. Sci Pharm. 2023;91(1):5. doi: [10.3390/scipharm91010005](https://doi.org/10.3390/scipharm91010005)